

Vural, Hanifi. "Letayif-name." Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, 1999.
620y. (Danışman: Prof. Dr. Recep Toparlı) (Türk Dili)

[Latife - 120300]

22 AGUSTOS 2006

1732. Sakaoglu, Saim. Türk fıkraları ve Nasreddin Hoca /
Saim Sakaoglu. - Konya: Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü,
1992. - 170 S. - (Selçuk Üniversitesi yayınları; 102: Eğitim
Fakültesi yayınları; 24)
Inhalt: Über türk. Anekdoten und Nasreddin Hoca. - Text türk.
ISBN 975-448-064-8 32 A 10078

17 NISAN 1995

12 OCAK 1994
LATIFE (AED)

85-963204

Kharyūsh, Husayn.
(Adab al-fukāhah al-Andalusī)
أدب الفكاهة الأندلسية: دراسة نقدية
تطبيقية / حسين خريوش .
[Irbid, Jordan]
اليرموك، [1982]

140 p. ; 24 cm. -
(مشهورات جامعة اليرموك)
Taşdır dated: 1982.
Bibliography: p. 137-138.
Includes indexes.
2.25JD
(On Arabic literature in
Andalus related to sense of
humor)
Oth-Leng.

36 BEN-ARI, Shosh. *Latā'if*, paraenetic and prophets:
restudying Junta manuscript *Kitāb latā'if al-anbiyā'*
wa-fihī qışaş al-anbiyā'. *Al-Qanāra: Revista de
Estudios Arabes*, 29 i (2008) pp.165-195. [With
abstracts in Spanish and English.]

30 EYLÜL 2010

120322

Çıraklı, Durmuş Ali. "Letā'if-ı Kānī ve Letā'ifnāme geleneği
içerisindeki yeri." Yüksek Lisans Tezi. Çukurova
Üniversitesi, (Danışman: Prof. Dr. Mine Mengi)

- 120322

15 MAYIS 1998 - 110305

Sevinçli, Veysi. "Letayifname: giriş-inceleme-metin-sözlük." Doktora Te-
zi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1996. 359y. (Danışman: Prof. Dr. Mustafa
Özkan) (Türk Dili) [Latife - 120300]

MADDE PATROLLEMEYEN
SONRASI

22 AGUSTOS 2006

MADDE PATROLLEMEYEN
SONRASI

258 [YAKUT, Atilla]. *Humor im Islam*. Frankfurt a.M.:
Landeck, 1997. 120pp. [Nasreddin Hoca stories.]

09 MAYIS 1993

12254

FIKRA

Anadolu mahalli fıkra tipleri üzerinde bir araştırma (inceleme ve metinler).
ALTUNEL, İbrahim. Doktora. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,
1990. 664s.
Danışman: Prof. Dr. Saim Sakaoglu.

13 KASIM 1991 AED

madde: Fıkra-

A. Br. : c. VIII, s.

B. L. : c. VII, s. 4073

F. A. : c. , s.

M. L. : c. (V, s. 63)

T. A. : c. XVI, s. 283

12 KASIM 1993

• KIRK HADİS
• LATİFE 120300
• TAŞKÖPRİBAĞE

أنهى الدكتور صادق جهان، تحقيق كتاب «لطائف النبي» لأحمد أفندي طاشكيري زاده، وهو أربعون حديثاً في
المباعدة والمزاح كان قد جمعها طاشكيري زاده وحققها الدكتور جهان، لينشرها في حولية قسم التاريخ بكلية الآداب
جامعة اسطنبول.

11 Aralık 2016

Gazink
070151
Lalife
120300

784 ORMSBY, Eric. The comedy of reason. Strategies of humour in al-Ghazālī. *Islam and rationality: the impact of al-Ghazālī: papers collected on his 900th anniversary. Volume 1.* Ed. Georges Tamer. Leiden: Brill, 2015, (Islamic Philosophy, Theology and Science, 94), pp. 121-137.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Sel. Ü. Fen-Ed T. Dilr-Ed

-1991 Türk Halk Edb. İbrahim ALTUNEL

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Anadolu Mahalli Fıkra Tipleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)

664 120300 LATİFE

Doktora Tezi.

Sayfa.

08 OCAK 1996

● لطف من سيرة الرسول صلى الله
عليه وسلم والسلف الصالح / إعداد
حسن محمد آدم ، جمال عز الدين فريد . -
القاهرة : دار الاعتصام ، [1988] . -
ص : 24 سم . - بيبليوجرافية : ص
. 191

LATİFE

21 EKİM 1993

21

116 - 121 ● عالم الكتاب ● يناير 1989

السلف اجمعوا في قوله تعالى فطرة الله التي فطر الناس عليها انها دين الاسلام وقال قوم معنى الفطرة فيه البداية التي ابداهم عليها اي على ما فطر الله تعالى خلقهم عليه من انه ابداهم الحياة و الموت و السعادة و الشقاوة و الى ما يصيرون اليه بعد البلوغ من قبولهم من آباؤهم و اعتقادهم و قال قوم معنى ذلك ان الله تعالى قد فطرهم على الانكار و المعرفة و على الكفر و الايمان فاخذ من ذرية آدم عليه السلام الميتاق حين خلقهم فقال السميت ربكم قالوا بلى فاما اهل السعادة فقالوا بلى على معرفته طوعا من قلوبهم و اما اهل الشقاوة فقالوا بلى كرها لا طوعا و قال قوم معنى الفطرة ما اخذ الله من الميتاق على الذرية و هم في اصلا بآباؤهم و قال قوم الفطرة ما يقرب الله تعالى قلوب الخلق اليه بما يريدون و قال ابو عمر هذا القول و ان كان صحيحا في الاصل فانه اضعف الاقاريل من جهة اللغة في معنى الفطرة و الله اعلم كذا في العيني شرح صحيح البخاري *

الفطريات هي قسم من المقدمات اليتقينية الضرورية و تسمى قضايا قياصاتها معها ايضا و المراد بالمعية الزمانية فلا يذاني التقدم الذاتي و المراد بالقياسات القياسات الخفية و انما سميت القياسات الخفية قياصا لان من شأنها ان تصير قياصا اذا لوحظت تفصيلا فتأمل و هي ما يحكم العقل فيه بواسطة امر حاضر لا يغيب عن الذهن عند تصور طرفي القضية و المراد بالواحدة و حط القياس الخفي و انما اعتبر عدم غيبوبته عن الذهن عند تصور طرفي القضية ان لو غاب عنه لم يكن القضية من المبادئ الاوّل و هي قريبة من الاوليّات بلا واسطة لان تصور الطرفين كان في الجزم نيهما اي في الفطريات و الاوليّات الا ان في الاوليّات بلا واسطة و في الفطريات بواسطة نحو الاربعة زوج فان من تصور الاربعة و الزوج تصور الانقسام الى متساويين في الحال و ترتب في ذهنه ان الاربعة منقسمة الى متساويين و كل منقسم الى متساويين فهو زوج فهي قضية قياصها معها في الذهن هذا خلاصة ما في الصادق الحلواني حاشية الطيبي و شرح المواقيف و القطبي و حواشيها *

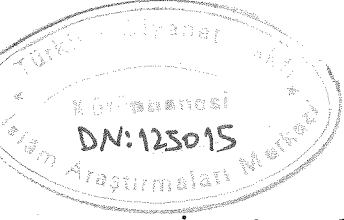
الفقرة بالكسر و مكون القاف هي في الاصل حلي يصاغ على شكل فقرة الظهر و عند اهل البديع هي في النثر بمنزلة البيت من الشعر و تسمى قرينة ايضا مثلا قولك هو يطبع الاسجاع بجواهر لفظه فقرة و قولك و يقرع الاسماع بزجاجر و عظه فقرة اخرى هكذا ذكر في المطول في بحث الارصاد *

الفقير فعيل من فقر مقدرا فانه لم يقل الا افتقر فهو فقير ذكره ابن الاثير و غيره فهو صاحب الفقر و الفقر الحاجة و عند الحكماء الاشراقيين هو ما يتوقف ذاته او كمال له على غيره و الغني بخلافه و هو ما لا يتوقف ذاته و الاكمال له على غيره اعلم ان صفات الشيء تنقسم الى ما يكون له من ذاته و الى ما يكون له بسبب الغير و الاول ينقسم الى ما لا تعرض له نسبة الى الغير و هو الهيئات المتمكنة من ذات الشيء كالشكل و الى ما تعرض له نسبة الى الغير و هي الهيئات الكمية الاضافية و هي كمالات للشيء في عينه و مبادي. اضافات له الى غيره كالعلم و القدرة و الذاني الاضافات المحضة كالمبدئية و الخلقية فالغني المطلق و هو ما

Latife

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA LETÂİFNÂMELER VE BİR YAZMA ESERİN DER-KENARINDAKİ LATİFELER

Şener DEMİREL*

MADDE LATİFELERİNDEN SONRA OTULAN DOKÜMAN

İnsanları güldüren, neşelendiren hoş söz ve güzel söz; özellikle şaka, espri anlamına gelen latife (çoğulu letâif) kavram olarak sözle ifade edilmesi güç ince mana, kalbe doğan duygu; güldürecek tuhaf söz ve hikâye demektir. Latife ve daha sonraki adlandırılışıyla fıkra, anlatım bakımından hikâye, güldürme yönünden de gülmece karakteri taşıdığı için bu iki tür arasında görülmüştür. Türk Edebiyatında ilk yazılı örneklerine Divânü Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig ve Dede Korkut gibi İslâmî edebiyatın ilk dönem eserlerinde rastlanan latifenin Osmanlı devri edebiyatı içinde edebî bir terim halini alarak kullanılması XVI. yüzyıldan sonradır.

Latifeler söylendikleri dönemin dil ve üslup özelliklerini, halk deyim ve söyleyiş unsurlarını içermesi; toplum hayatına, tarihi ve edebî şahsiyetlerini hayatlarına göndermelerde bulunması açısından çok yönlü bir tür olarak kabul edilir.

Eski Türk Edebiyatında latife veya letâifnâmelerin ilk örneği XIV-XV. yüzyılda Hatiboğlu'na ait olan Letâifnâme'dir.¹ Letâif adı bu tarihten itibaren XIX. yüzyıl ortalarına kadar bu isimle devam edegelmiş, daha sonra fıkra, nükte ve nekre gibi kelimelerle birlikte anılmaya başlanmış, XX. yüzyılın başlarından itibaren ise sadece fıkra adı ile kullanılmıştır.

Bu bildiride tanıtılmaya çalışılacak olan latifeler, Berlin Devlet Kütüphanesi No.282'de kayıtlı bir yazma eserin 370a-374a varaklarının der kenarında yer almaktadır. Latifelerin kimin tarafından kaleme alındığı konusunda bir bilgi yoktur. Aynı eserin 367a-374b varakları arasında XVI. yüzyıl Divan şairlerinden Mahremî'nin Şütürnâme adlı, bir devenin başından geçenlerin sembolik bir dille anlatıldığı bir hikâyesi ile yine aynı varaklar arası der kenarlarda kimlere ait olduğu belirtilmemiş çok sayıda lugaz ve tarih bulunmaktadır.

1. Giriş-Latife ve Letâifnâmeler-²

Arapça kökenli bir kelime olan latife, sözlüklerde şaka (TDK :1986:960); ince yumuşak şaka (Uludağ, 1991:304); dilimizde insanları güldüren, baştan geçen ilgi çekici olayları anlatan güldürücü, neşelendirici, hoş ve güzel söz (T. D. E. T. K. Sözlüğü; 2005:236) ve "insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, espri anlamına gelen latife (çoğulu letâif) kavram olarak sözle ifade edilmesi güç ince mana, kalbe doğan duygu; güldürecek tuhaf söz ve hikâyeyi ifade eder (T.D.İ.A, 2003:109) gibi anlamlara gelmektedir. Yukarıdaki tanımların hepsinde yer alan ortak ifade, latifelerin güldürücü, eğlendirici bir yönünün olmasıdır.

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

¹ Letâif-name [Mülk Sûresi'nin Arapça mensur şerhinin Türkçe'ye manzum tercümesidir. Dinî, öğretici bir mesnevidir. Klâsik mesnevî tertibine uyulmuştur. 1414'te yazılmıştır. Elyazması halindedir (Süleymaniye Hacı Mahmud Ef. Bl. No: 3326).]

² Şener DEMİREL, 16. yüzyıl Divan Şairlerinden Mahremî ve Şütür-nâmesi, Milli Folklor Dergisi Uluslararası Halkbilimi Dergisi, 65, 49-66, Nisan, 2005

Sait

FIKRA TÜRÜNÜN ARAP VE TÜRK EDEBİYATLARINDAKİ YERİ

The Theme of Anecdote and its Place in The Literature Arabs and Turks

Dr. Abdulaziz M. Avadallah*

Dr. Sait UYLAŞ**

ÖZ

Fıkralar incelendiğinde orada halkların düşünceleri, âdetleri, gelenekleri, ahlakları, sosyokültürel yapıları ve hatta tarihleri gibi pek çok konuda fikir sahibi olmak ve bilgi elde etmek mümkündür. Bu yönüyle fıkraların toplumun bir aynası olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmada fıkra teminin özellikle Türk ve Arap edebiyatlarındaki konumu ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fıkra, Nâdire, Nasreddin (Nasrettin) Hoca, Cuhâ.

ABSTRACT

When jokes or anecdotes are studied, it is possible to find the ideas, traditions, customs, morality and ethic values, socio-cultural constructions of the folk even the subject matters such as their histories. So we may state that the jokes or anecdotes are mirrors of the society reflecting its characteristics.

In this article the position of jokes and anecdotes especially in Turkish and Arabic literatures was studied.

Keywords: Joke, Anecdote, Nasreddin (Nasrettin) Hodja, Joha, Juha.

Mukayeseli Edebiyat:

19. yüzyıl Avrupa'sında, sosyal bilimlerin pozitif bilimlerden ayrılarak kendi sistemini kurmasından sonra, edebiyat bilimi de büyük bir hızla bu sistem içinde kendi araştırma metodlarını oluşturmuştur. Bu metodlardan biri de Mukayeseli Edebiyattır. Batıdaki edebiyat araştırmacıları bu metodu bir yandan geliştirirken bir yandan da sadece Avrupa Edebiyatı çerçevesi içinde düşünerek sınırlarını daraltmışlardır. Dünya kültür ve medeniyetinin gelişim seyri bilimsel tarafsızlıkla takip edildiğinde, yapılacak

* İskenderiye Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi ve el-Ezher Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı.

** Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

120300

LATİFE

1 ASLI EREN, Letâif-nâme (Dil incelemesi ve metin), İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2008

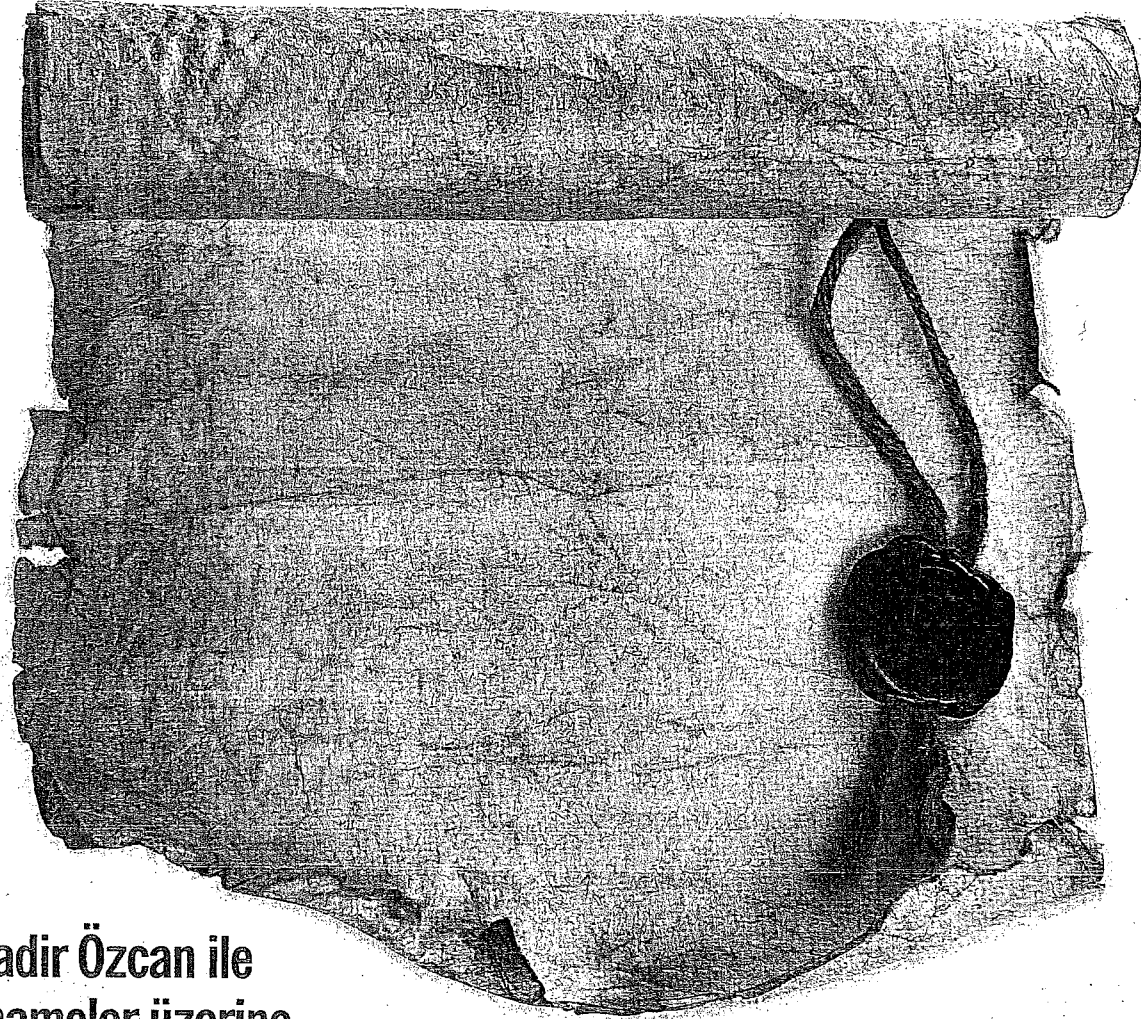
2 FERHAT ÖZMEN, Mizah dili bağlamında polis konulu fıkralar, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2012

3 YAKUP TOPAL, Mahalli Trbzon fıkraları, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1999

MOSTAR

AYLIK KÜLTÜR VE AKTÜALİTE DERGİSİ | TEMMUZ 2012 | SAYI: 89

ISSN 1305-4986
9 771305 468000

Söyleşi
**Abdulkadir Özcan ile
vekayinameler üzerine**

**Geçmiş ile gelecek
arasında bir köprü
Vekayinameler**

Mesut Aydın, Ali Şükrü Çoruk, Ömer İşbilir

Gündem
**Suriye yönetiminin
intihar eylemi**

Söyleşi
**Yılmaz Ensaroğlu ile Özel
Yetkili Mahkemeler üzerine**

[DOSYA]

Hızır İlyas (081172)
Latife (120300)

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Şubat 2016

Osmanlı saray hayatını anlatan önemli bir vekayiname **Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye**

Enderûn'un son mensuplarından birisi olan Hafız Hızır İlyas Ağa tarafından yazılan *Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*, Osmanlı saray hayatı ile ilgili pek çok soruya cevap verecek nitelikte bir eser. Osmanlı'ya dair pek çok spekülasyonun yapıldığı günümüzde, öncelikle söylentileri bir tarafa bırakarak *Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye* gibi konuyla ilgili birinci elden kaynakların okunması gerekiyor. | Ali Şükrü Çoruk

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından önce Osmanlı padişahlarının gündelik hayatı ile ilgili yazılmış eserlerin başında sirkâtiplerinin tuttukları notlardan oluşan ruznameler geliyor. Padişahın en yakınındaki saray görevlilerinden olan sirkâtibinin günü gününe tuttuğu notlar ayrıntıya ve kişisel yoruma yer vermemekle beraber oldukça önemli bilgiler içeriyor.

Ruznamelerden ayrı olarak padişah ve Topkapı Sarayı'nı merkeze alarak Osmanlı sarayında yaşanan gündelik hayatı anlatan eserlerin başında Hâfız Hızır İlyas Ağa'nın yazdığı *Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*

geliyor. Bir Enderûn mensubu olan Hızır İlyas Ağa (öl. 1864), II. Mahmud döneminde 1812 yılında saraya girmiş ve 15 Şubat 1831'e kadar sarayda kalmıştı. Hızır İlyas Ağa'nın saraydan ayrıldığı tarih aynı zamanda Enderûn'un Osmanlı tarihinde işlevini yitirdiği döneme rast geliyor. Bilindiği üzere 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra batılılaşma hareketlerine hız veren II. Mahmud, devlet yapısıyla birlikte saray teşkilâtında da değişikliklere gitmiş, bunun bir sonucu olarak Topkapı Sarayı yerine başta Rami Kışlası ve Beşiktaş Sarayı'nda ikamet etmeyi tercih etmişti. Bu süreçten Enderûn teşkilâtı da nasibini almış, bu köklü

müessese yaşanan dönüşüme paralel olarak yavaş yavaş işlevini yitirmişti. Bu yönüyle Hızır İlyas Ağa'nın eseri Enderûn'un son dönemine ışık tutması bakımından da önemli bir kaynak durumunda.

Tayyârzâde Mehmed Atâ Bey'in yazdığı beş ciltlik *Târih-i Enderûn* ile birlikte değerlendirilmesi gereken *Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye*, Osmanlı sarayının son dönem gündelik hayatını anlatmakla beraber, eseri sadece bu dönem çerçevesinde düşünmemek gerekiyor. Bir başka deyişle II. Mahmud öncesinde yaşanan saray hayatı ile bu dönem arasında belirgin bir farkın olmadığı hesaba katıldığında, eserin, geleneklere sıkı

TÜRK EDEBİYATINDA FIKRA

bu latife

AGÂH SIRRI LEVEND

Fıkra deyince, ilk hatıra gelen, nükteli, güldürücü çok kısa hikâyeciklerdir. Bunlar, nükteciliği ve şakacılığı ile tanınmış, anlayışlı ve uyanık kişilerce vaktiyle söylenmiştir: Nasrettin Hoca fıkraları gibi; ya da uydurularak yakıştırılarak belirli bir kümeye mal edilmiştir: Bektaşî nükteleri gibi. Yine uydurulmuş, ama hiç bir kümeye mal edilmeyerek, taşıdığı ince nüktelerle toplumun beğenisini kazanmış fıkraların sayısı ise hayli kabarıktır. Bu gibi fıkralar, söz arasında her fırsatta tekrarlanır. Bunların çoğu, "Letâîf" başlığı altında yazma mecmualarda toplanmıştır: XVI. yüzyıl şairlerinden Lamiî Çelebi'nin başlayıp oğlunun bitirdiği "Letâîf" gibi. Sonradan bastırılmış olanlar da vardır.

Eskilerin "mîr-i kelâm", "hoş-sohbet" dedikleri nükteci, şakacı kişilerin beğenilen fıkraları da eski mecmualarda bulunur. Ünlü divan şairlerinin fıkraları ise tezkirelerde, özellikle *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde vardır.

XIX. yüzyılın, nükteleriyle ün kazanmış kişilerini de tanıyoruz: Süleyman Faik Efendi, Keçeci-zade İzzet Molla, Kanlıcalı Nihat Bey, Kâzım Paşa, Eşref gibi.

Fıkra, belirli bir düşünceyi topluca ve kısaca yansıtır. Dinleyenleri ve okuyanları güldürür, ya da rahatsız eder, iğneler, kızdırır, yaralar. Bu nitelikleriyle, fiske, iğne, şamar, yumruk etkisi yapar. Bütün bu özelliklerinden ötürü, fıkralar divan edebiyatında gülmece (mizah) türünün bir dalı olarak yer alır ve "latife" adını taşır. Tanzimattan sonra yayım alanına çıkan gülmece dergileri, çok tekrarlanmış bu gibi latifelerle doludur.

1908'de Meşrutiyetin ilânından sonra "fıkra" deyimi biraz genişler. Gazete sütunlarıyla dergi sayfalarında, nükteye dayanan alayla karışık fıkralar yine sürüp gitmekle birlikte, politika ve toplum hayatımızın sakat, sivri, ya da çukur yönlerini eleştirip iğneleyen fıkralar da görülmeye başlar. Ama fıkralılık henüz bir meslek haline gelmemiştir.

Cumhuriyet devrinde fıkralılık büsbütün anlam değiştirir. Gerçi yine okurlarda gülümseme yaratmayı, hoşla gitmeyi amaç tutan nükteli fıkralar eksik olmaz, ama fıkralılık belirgin bir nitelik kazanır. Fıkra yazarlığını iş gücü edinen imzalar ortaya çıkar. Örneğin, rahmetli Nurettin Artam, "Toplu İğne" imzasıyla önce *Vakî*'te, sonra *Ulus*'ta her konuya değgin, kendine özgü fıkralarını yazar. Rahmetli Hakkı Süha, önceleri "Seyyah", Gezgin soyadını aldıktan sonra da Gezgin imzasıyla fıkralarını kaleme alır. Burhan Felek, uzun yıllar *Cumhuriyet*'te "Hâdiseler Arasında" sütununu

başarıyla süsler. (Şimdi de *Milliyet*'te fıkralarını yazmaktadır). Bu imzalara daha başkaları da katılır.

Bunlar, fıkralıcılığı meslek edinen tanınmış değerli imzalıdır. Hakkı Süha Gezgin, her sabah göz gezdirdiği gazete ve dergi sütunlarında geziye çıkarak, izlenimlerini edebî bir üslupla belirtmeye çalışmıştır. Artam, günlük olaylara dokunarak; bu olaylara adları karışanları iğnelemiştir. Felek de, toplum hayatımızda sık sık görülen olaylardan aldığı esinle, fıkralarını derli toplu kaleme almaktadır.

Bu gibi fıkralarda amaç, politika dedikoduları, geçim sıkıntıları, toplum dertleriyle bunalan okurların, birkaç dakika için dertlerini unutarak hoşça bir an geçirmelerini sağlamak, ara sıra bilgi vermek ve konu ile ilgili anılarını tekrarlamaktır. Bu arada, olaylara birer fiske ile dokunan, bir solukta okunacak çok kısa fıkralar da görülüyor. Bu çığırı açan, *Cumhuriyet*'te "Bir Dakika" başlıklı fıkralarıyla rahmetli Doğan Nadi'dir. Şinasi Berker de "Dolmuş" başlıklı kısa fıkralarıyla *Ulus*'ta bu çığırı izlemektedir.

Son zamanlarda fıkra deyimi çok değişmiş, eski niteliğini büsbütün yitirmiştir. On beş, yirmi yıl var ki, fıkralar yurt ve ulus dertleri üzerinde önemle duruyor. İnceleme ve araştırmaya dayanıyor. Eski fıkralar, belleğe dayanarak masa başında bir çırpıda kaleme alınır, nüktelerle süslenerek okurlara sunulurdu. Bugün, fıkra yine masa başında yazılıyor ama, ondan önce araştırmak, birer toplum laboratuvarı niteliğinde olan devlet dairelerini, özel işyerlerini dolaşarak bilgi edinmek, çeşitli kişilerle tanışarak belge toplamak, dosya meydana getirmek, çok okumak, gelen mektupları da dikkatle inceleyip değerlendirmek gerekiyor.

Fıkra yazarlarının, bugün bütün günlük gazetelerin belirli köşelerinde, çeşitli başlıklar taşıyan fıkraları görülüyor. Bunların hepsi, elbet aynı değerde değildir. Fıkra eski karakterini değiştirmiş, yalnız gülmece türünün birer ürünü olmaktan çıkarak, büsbütün başka bir nitelik kazanmıştır. Bugün gazete sütunlarını çerçeveleyen fıkralar, yazarlarının eğilimleriyle orantılıdır. Yazar, sağcı, solcu, şeriatçı, tutucu, gerici, devrimci, ilerici olduğuna göre, fıkra da bu özelliklerden birini taşımaktadır.

Yazarın özel karakteri, bilgisi ve eğitimi de bunda ayrıca rol oynar: Fıkralarda nabza göre şerbet verme, kafa tutma, saldıрма, dalkavukluğa sapma, gerçekleri olduğu gibi yansıtmama, abartmalara kayma, olayları tek açıdan görme gibi çeşitli özelliklerin bulunması bundandır.

Bugünün seçkin fıkra yazarında aranan başlıca özellikler: Kültür zenginliği, zekâ keskinliği, olgunluk, görüş, kavrayış ve anlatış gücü, sıkmadan ve bıktırmadan okutabilmek niteliğidir. Belleğin zengin, dosyanın şişkin, belgelerin sağlam olması fıkra yazarının başarısını sağlayan en büyük etkenlerdir. Yazar, olayları, değerlendirebildiği, dünya basımını, düşünce akımlarını yakından izleyebildiği oranda herkesçe aranır, okunur, tutunarak kendisini tanıtmış olur.

نژوم مالایلم ← اغنات

لطیفه (la.ti.fe) / جوک (joke)، متنی نسبتاً کوتاهی که روایتگری، برای سرگرمی و خنده مخاطب (شنونده/ خواننده) نقل کند. هر فردی بر پایه پیشینه فرهنگی خود، قواعد و هنجارهایی می پذیرد و در زندگی برای ارتباط با دیگران از نشانه‌ها استفاده می کند و آن هنجارها را به کار می بندد. این هنجارها و نشانه‌ها دارای نظام خاصی هستند و کسانی که آن‌ها را به کار می گیرند، از آن‌ها انتظارات مألوفی دارند. حال اگر این نظام مألوف که بر منطق و قانون استوار است، به هم بخورد، ممکن است با مطایبه (ویکی از گونه‌های آن که لطیفه باشد) روبه‌رو شویم. از دیدی دیگر، می توان گفت لطیفه نوعی درگیری ذهنی است که از تضاد یا اختلاط دیدگاه‌ها ناشی می شود. نظریه‌های رایج درباره لطیفه به سه دسته تقسیم می شوند: ۱- نظریه‌های شناختی - ادراکی، که آن دسته از روندهای ذهنی را که باعث می شود کسی متن مطایبه‌آمیزی را درک کند مطالعه می کند. همچنین این نظریات به واکنش مخاطبان این نوع متن هم توجه دارد. ۲- نظریه‌های روان‌شناسیک، که به تأثیر روانی متون مطایبه‌آمیز بر آدمی توجه می کند. ۳- نظریه‌های نشانه‌شناسیک، که می خواهند بدانند سازوکار تضاد که اساس لطیفه بر آن استوار است، چگونه در متن تبلور می یابد و ویژگی‌های زبانی - نشانه‌شناسیک آن چیست. برخی از این نظریه‌ها بدین فرارند: آ- نظریه تحریک و ارضا: این نظریه که طلایه‌دارش زیگموند فروید، روان‌شناس سوسیسی (۱۸۵۶-۱۹۳۹م) است، لطیفه را سازوکاری می داند که می تواند عقده‌های سرکوفته را دوباره بیدار کند و با آزاد کردن این نیروی ذهنی مخاطب لطیفه را ارضا کند. فروید می گوید: لطیفه نوعی سازوکار دفاعی بخش ناخودآگاه ذهن است و اثر روانی آن از این رو است که می تواند انرژی روانی سرکوفته ذهن را دوباره آزاد سازد و ذهن را ارضا کند. همچنین فروید بر این باور است که خود (ego) آنچه را که به شکل تابو (tabu) در ذهن سرکوفته شده است، با مبتذل و عامیانه کردن آن به شکل لطیفه (یا به صورت‌های دیگر مطایبه) دوباره آزاد می کند و تنش درونی را، هرچند موقتی، فرو می خواباند. از نظر فروید لطیفه، از دو راه می تواند انرژی روانی سرکوفته را آزاد کند: فشردن دو پیام متضاد در یک پیام، و سرپیچی از قواعد زبانی. ب- نظریه برتری جویی: بر شالوده این نظریه، خنده واکنش برتری موقتی انسان، بر فرد یا گروه مسلط

صحبت‌های فراداستانی خطاب به خواننده، خالی گذاشتن بخش‌هایی از متن، تناقض‌گویی و جابه‌جایی، انسجام کلام خود را برهم می زند. عنصر لحن، گاهی چنان بر دیگر عناصر داستان غالب می شود که ضعف‌های داستان را می پوشاند، مانند داستان «گلدسته‌ها و فلک» از آل‌احمد. انسان به علت تجربه‌ها و زمینه‌های فکری، فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی، فردی و ... خاص خود، بیانی ویژه پیدا می کند که این فضای کلامی آن، با فضاهای دیگر متفاوت است. بدون این ویژگی‌های فردی، لحن به وجود نمی آید. اگر لحنی جدا از سابقه تجربی فرد وجود داشته باشد، انتزاعی و سست خواهد بود، زیرا لحن، پوشش خارجی وضع و محیط روانی - اجتماعی شخص است. لحن از یک سو با زبان داستان و سبک، در ارتباط است؛ چنان‌که در تعریف سبک آمده است: سبک عبارت است از آن ریتمی که بین لحن عمومی و جزء جزء لحن‌های گفتاری شخصیت‌ها ایجاد می شود و از سوی دیگر، با ویژگی‌های اخلاقی و تربیتی کارا کتر. برای بررسی لحن، کاوش در سبک و زبان داستان ضروری است، زیرا لحن نتیجه و زائیده روانی زبان و سبک است. سبک و در پی آن، لحن در سده بیستم به آن درجه از اهمیت رسیده است که تقریباً عناصر دیگر را به دنبال خود می کشد؛ چنان‌که مارسل پروست گفته است: «سبک [و به تبع آن لحن] همان‌طور که عده‌ای معتقدند تزیین نیست، حتی مربوط به تکنیک هم نیست. سبک، همان‌طور که رنگ در مورد نقاشان، یک کیفیت دید است، روشن شدن دنیای خاصی است که هرکدام ما می بینیم و دیگران نمی توانند ببینند.» اسپیتزر در این مورد به دو عامل تکیه دارد: یکی، ریشه روانی لغات و دیگری، عبارات خاصی که هر نویسنده روی آن‌ها بیشتر تکیه دارد. در ایران احمد محمود و صادق چوبک بیش از دیگران در آثارشان، به این عنصر توجه ورزیدند.

منابع: طلا در مس ۱۰، ۴۳۱-۴۵۱؛ شعر و عناصر شعری، ۱۰۹-۱۱۷؛ عناصر داستان، ۳۴۷-۳۹۴؛ فرهنگ اصطلاحات ادبی، داد، ۲۵۷-۲۵۸؛ قصه‌نویسی، ۳۲۵-۳۵۶؛ نظریه رمان، ۴۳؛ واژه‌نامه هنر شاعری، ۲۲۴؛

A Dictionary of Literary Terms, Cuddon; Dictionary of World Literary Terms, Shipley, 335; The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms, Baldick, 225-226.

آذر